

ÇAĞIMIZDA HASTA VE SAĞLIK ÇALIŞANI İLİŞKİLERİ VE HASTA HAKLARI

Prof. Dr. Recep AKDUR

I - İNSANLAR ARASI İLİŞKİLERDE TEMEL KURAL / KURALLAR

İnsanlar arasındaki tüm ilişkilerin temel, doğal ve vazgeçilmez ilkeleri vardır. Bunlar;

1. Özerklik İlkesi (Tarafların bağımsızlığı, iradiliği, istekliliği)
2. Dürüstlük İlkesi (Aldatmama)
3. Saygı İlkesi
4. Yararlılık ilkesi (Karşılıklı zarar vermeme ve yarar sağlama)
5. Eşitlik ilkesi (Bireysel ve toplumsal bağlamda eşitlik)
6. Hakkaniyet ve Adalet İlkesi'dir.

Bu ilke ya da kuralların tamamına uyan ilişkilere doğru/iyi erdemli ilişki; ilişkilerinde bu ilkelere uyan insanlara ise erdemli insan denir.

İnsanlar arasındaki doğrudan ya da dolaylı tüm ilişkilerde en az iki, genellikle de ikiden fazla taraf söz konusudur. Tarafların sayısı her ne olursa olsun, tüm tarafların ve tüm ilişkilerin erdemli olması gerekir.

Sağlık çalışanları ile hastalar arasındaki ilişkiler, insanlar arası ilişkilerin bir alt kümesidir. Genelde insanlar arası ilişkilerin erdemli olması gerekir ve bu ilişkilerde de insanlar arasındaki ilişkilerin tüm kuralları geçerlidir.

Hasta merkezli ilişkiler düşünüldüğünde, bu ilişkinin başlıca taraflarım; hastanın kendisi, ailesi, sağlık çalışanı, sağlık kurumu (insangücü, örgüt ve fizik yapılarından oluşan kurumsal bütün), sağlık sektörü, ulus / devlet / sağlık politikası, uluslararası platform ve doğa / küremiz oluşturur.

Günlük yaşamda, hasta merkezli ilişkiler iki veya üç tarafın basit, yalın ilişkileriymiş gibi görünür ve algılanır ise de aslında tüm tarafların bu anlamdaki ilişkilerinden oluşan bir yumağın, bir bütünün parçalandır. Bu tarafların, gerek hasta ve birbiri ile olan teke tek ilişkilerinin gerekse bir bütün olarak tüm ilişki yumağının erdemli ilişkiler olması bir zorunluluktur. Bu ilişkilerin, birbirinden soyutlanarak, yalnızca bir kısmının erdemli olmasını beklemek doğru değildir. Çünkü, sağlık çalışanının hastaya karşı olan tavrım kurumu, sektör ve yürürlükte olan sağlık politikası biçimlendirir. Buna karşılık, hastanın sağlık çalışanına karşı oluşan tavrım biçimlendiren de yine aynı ilişkiler yumağıdır. Özetle, hasta merkezli ilişkilerde tüm tarafların erdemli olması gerekir. Taraflardan birinin, yalnızca sağlık çalışanının, erdemli olması ya da yalnızca onlardan erdemli davranışlar beklenilmesi doğru değildir. Buna karşın, ilişkiler yumağındaki olumsuzluklar sağlık çalışanının erdemsiz davranmasının gerekçesi olamaz, olmamalıdır. Sağlık çalışanı her koşulda erdemli olmak zorundadır.

Tarafların hastalarla olan ilişkileri erdemliliğin tüm ilkelerine ve bu arada da hasta haklarına uygun olmalıdır. Hastalar ile olan ilişkilerinin genel insan ilişkilerine olan ayırdı da bu noktada başlar. Aynı şekilde, sağlık çalışanı, hasta ilişkilerinde

erdemli ilişkilerin öğelerinden birisi, hakkaniyet, adalet, yani insan haklarına uygunluk iken diğeri de, bunun bir alt kümesi olan, hasta haklarına uygunluktur. Hasta hakları ile insan haklarının ilişkisi de bu noktada başlar. Başka bir anlatımla, hasta merkezli ilişkilerin önce genel insan haklarına sonra da bunun bir alt kümesi olan hasta haklarına uygun olması gerekir.

Sağlık çalışanı, hasta ilişkilerinin erdemlilik ilkelerine uygunluğu, genel insan ilişkilerine göre daha da önem kazanır ve bu ilkeleri pekiştirme anlamında, özel terminoloji ile de ifade edilir. Hastaların kendilerine uygulanacak işlemlerde açıkça bilgilendirilme ve onama hakkı "özerklik ve dürüstlük ilkesinin" hekimlik uygulamalarındaki yarar sağlayamıyorsa zarar vermeme ilkesi "yararlılık ilkesinin" bu anlamdaki pekiştirme ve ifadelerin örnekleridir.

II. İNSAN HAKLARI- HASTA HAKLARI İLİŞKİSİ

Yukarıdaki saptamaları yaptıktan sonra, insan haklarından ne anlaşılmalıdır ve insan hakları ile hasta haklarının ilişkisi nedir sorulan akla gelmektedir. Bu soruların yanıtlanmasının, kafalarda somutlayabilmenin yolu ise, insan hakları teriminin açıklığa kavuşturulmasından geçiyor, çünkü; bu terimi herkes kullanıyor, hem de çok sık kullanıyor. Ancak, çoğunlukla doğru ve yerinde kullanılmıyor.

Bu terimde "insan" kelimesi belli ve biliniyor. Bu nedenle de yanlış kullanım ve algılamalar bu sözcükten kaynaklanamaz. Terimin hem özü hem de anlaşılmasını yanı "hak" sözcüğünde saklı. Buna karşılık, hak sözcüğü gerek Türkçe'de ve gerekse diğer dillerde doğrudan tanımlanmamış ya da tanımlanmamış sözcüklerden birisi. Doğrudan tanımlamak yerine, başka birtakım soyut terimlere gönderme yapılarak açıklanılmaya çalışılmış, yetinilmiş. Nitekim; birçok Türkçe sözlüğe bakıldığında, hak=adalet, adalet=hakka hukuka uygun, hukuk= haklar şeklinde açıklanmış olduğu görülür. Hangisi hangisini açıklıyor belirsiz olduğu gibi, bu terimlerden hiç birisi de anlaşılır / kafalarda somutlanır hale gelmiyor. Genelde hak özelde ise insan hakları terimlerinin yanlış anlaşılması ve kullanılmasının en önemli nedenlerinden birisi, "hak" sözcüğünün bu şekilde tanımlanmış olmasında geliyor.

Tüm bu belirsizlik ve yanlış kullanımlara karşın, hak sözcüğünün anlamı çok açık ve somuttur. Özellikle de insan hakları bağlamında son derece açık ve somut bir anlamı var. Genel hukuk kuramına göre, hak, insanı / bireyi her türlü egemene (kişi, kurum, toplum, devlet) karşı koruyan moral, etik ve yasal kurallar ve değerler bütünüdür. Dolayısı ile hak, egemenlik / erk ile birlikte anlaşılması / algılanması gereken bir kavramdır. Çünkü; nerede bir egemenlik / erk var ise, eşitsizlik vardır. Eşitsizlik ise, yoksulluk ve yoksunluk demektir. Temel gereksinimlerini karşılamada yoksulluk, özgürlük, adalet, kardeşlik dayanışma ve güven yoksunluğu demektir. Bunların olmadığı yerde ise, baskı, çekişme, savaş vardır. Özet bir anlatımla, egemenliğin / erkin olduğu her yerde insanların korunmasına, yani insan haklarına gereksinim vardır. Tersine bir söylemle ise, egemenliğin / erkin olduğu her yerde insan hakları ihlali ve yokluğu vardır.

İnsan haklarının egemenlik / erk ile birlikte anlaşılması ve onunla açıklanması, egemenlik nerelerde vardır ya da egemenliğin halkaları nelerdir sorularını akla getirir. Bu soruların yanıtlanması, aynı zamanda, insan haklarını somutlamak ve insan hakları alanlarını belirlemek anlamına da gelir. Başlıca egemenlik halkaları ise

şunlardır:

1. Kişinin kendi yaşamına egemenliği
2. Ailenin egemenliği,
3. Klanın / Sülalenin egemenliği,
4. Ulusun / devletin egemenliği,
5. Ulusların diğer uluslara ve bireylerine egemenliği,
6. İnsanlığın (doğaya / küreye) egemenliği,

Egemenlik halkalarının ilki ve en basiti kişinin kendi yaşamına olan egemenliğidir. Dolayısı ile de, insan haklarının ilk halkası da kişinin kendi kendine karşı korunmasıdır. Kişi, bu egemenliğini kötüye kullanabilir. İntihar, ölüm orucu, sado mazohistik ilişkiler ve kötü alışkanlıklar kendi yaşamına olan egemenliğini kötüye kullanmasının klasik örnekleridir. Tedavi edilebilir bir hastalığı olan kişinin tedaviyi reddetmesi de bu davranışların diğer bir örneğidir.

Zaman zaman bu tür davranışların da bir hak olduğunu öne süren görüşlere de rastlanır (İntiharın, ölüm orucunun vb. davranışların bir hak olduğunun ileri sürülmesi gibi). Oysa, bu davranışlar hak kavramı ile hiçbir zaman yan yana gelemez. Çünkü; bunlar bir egemenliğe karşı korunma / savunma değil aksine bir egemenliğin kötüye kullanımınıdır. Bu davranışların bir hak olduğunun ileri sürülmesi, hak kavramının yanlış ve kötü kullanımının ya da iyi anlaşılmamış olmasının tipik örnekleridir. Bu yanlış ve kötü kullanımın en uç örneği ise "hayvanlara ötanazi hakkı" şeklindeki kullanımdır.

Kişinin kendi yaşamına egemenliğini kötüye kullanması şeklindeki davranışların hiç birisi hak olamaz. Bu nedenledir ki; intihar ve benzeri kişinin kendi yaşamına olan egemenliğini kötüye kullanılması davranışları dünyadaki tüm değer sistemlerinde reddedilmekte ve yasaklanmaktadır. Bu tür davranışlar olsa olsa bir fırsattır. Kişinin intihar etme fırsatı olur, ancak intihar etme hakkı olamaz.

Sağlık çalışanları intihar girişiminde ya da ötanazi isteğinde bulunan herkesi ikna etmek ve bu kararından vazgeçirmek için çaba harcamalıdır. Sebebi ne olursa olsun, haklı ya da haksız, ölüm orucuna başvuran herkes bilinci yerinde olduğu sürece ikna edilerek bu eyleminden vazgeçirmeye çalışılmalı, kişinin kendi yaşamına olan egemenliğinin her türlü kötüye kullanımı ile mücadele etmeli, bunun bir insan hakkı savunuculuğu olduğunun bilincinde olmalıdır.

Aile içi ilişkilerde, başta ebeveyn ve aile reisi egemenliği olmak üzere, büyüklerin küçüklere, güçlülerin güçsüzlere, sağlamların hastalara egemenliği gibi birçok egemenlik ilişkileri vardır. Bunların yanında ve buna ek olarak, bir kurum olarak da ailenin aile bireyleri üzerinde egemenliği söz konusudur. Bu egemenliklerin tamamına kısaca aile egemenliği denilebilir. Egemenlik halkalarının ikincisini, bu egemenlik oluşturur. Aile, egemenliğini her anlamda kötüye kullanabilir. Çocuk pazarlarında çocuk pazarlama, hapsetme, öldürme, bakım vermeme, tedavi ettirmeme, aşı yaptırmama gibi aile davranışları ailenin egemenliği kötüye kullanmasının sağlık alanındaki bazı örnekleridir. Dolayısı ile de insan haklarının ikinci halkasını, bireyleri aile egemenliğine karşı koruyan değer / düzenlemeler oluşturur. Aynı şekilde, egemenlik halkalarının üçüncü sırasına klan / sülale egemenliği gelir. Dolayısı ile de insan haklarının üçüncü halkasını, bireyi sülale / klan egemenliğine karşı koruyan haklar oluşturur.

Ulus egemenliği, egemenlik halkalarının en geniş ve en güçlü olanlarından

biridir. Ulus bu egemenliğini, onun örgütlü gücü olan, devlet eliyle kullanır. Devletin görevlerini yerine getirmemesi onun da ötesinde egemenliğini kişi hak ve özgürlüklerini ihlal yönünde kullanması her zaman için söz konusudur. Bu nedenle de insan haklarının en geniş halkalarından birisini kişinin devlete karşı korunmasını amaçlayan değer ve düzenlemeler bütünü oluşturur.

Burada ayırında olunması gereken önemli bir konu; devlet ve devlet eden, kavramlarıdır. Devlet soyut bir kavram, tüzel bir kişilik ve bir araçtır. Devlet eden ise bu aracı kullanan insanlardır. Dolayısı ile de esas egemen olan devlet / araç değil bu aracı kullanan insanlar, yani devlet eden insanlardır. İnsan hakları ihlali devlet tarafından değil devlet edenler tarafından yapılır. Dolayısı ile de değiştirilmesi ya da düzeltilmesi gereken devlet edenlerdir.

Ulusların bir başka ulusa toptan veya tek tek bireylerine olan egemenliğine karşı düzenlenmiş / yerleşmiş uluslararası değer ve düzenlemeler insan haklarının diğer bir halkasını oluşturmaktadır. İnsanlığın küreye / doğaya olan egemenliğine karşı olan ulusal ve uluslararası düzenlemeler ise, insan haklarının bir başka boyutu veya halkasıdır.

Bu egemenlik halkalarına karşı ve tümünü birlikte düzenleyen değerler / kurallar bütününe temel / evrensel insan hakları denmektedir. En açık ifadesini 10 Aralık 1948'de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde bulmuş olan bu haklar, insanlar arasında herhangi bir ayırım yapmama/evrensellik özelliği gösterir. Oysa insanlık homojen bir kitle değildir. Çeşitli yaş, cins, statü ve sınıflara ayrılmıştır. Bu katman ve sınıflar arasında yukarıda sayılan egemenliklere ek olarak ve onlardan farklı çeşitli egemenlik alanları vardır. Bu nedenle de evrensel/temel insan hakları düzenlemeleri bu katman ve sınıfların gereksinimlerine yanıt veremez. İşte bu egemenlik alanlarına karşı da insanları koruyan insan hakları düzenlemelerine gereksinim vardır ve bu gereksinime yanıt vermek üzere, katmana/gruba/sınıfa özel insan hakları kavramları doğmuş ve düzenlenmiştir. Bunların en çok bilinenleri; işveren egemenliğine karşı, işçi hakları, erkek egemenliğine karşı kadın hakları, ergin egemenliğine karşı çocuk hakları, üretici egemenliğine karşı tüketici hakları, sağlamların egemenliğine karşı engellilerin hakları ve sağlık sektörünün/sağlık çalışanlarının egemenliğine karşı hasta hakları kavram ve düzenlemeleridir.

Sağlık çalışanları ve hasta ilişkileri ya da "hasta hakları" denilince yukarıda sayılmış ve özetlenmiş olan tüm egemenlik halka ve alanlarını gözetten bir ilişkiler ağı /haklar bütünü anlaşılmalı ve algılanmalıdır. Aksi takdirde yalnızca insan haklarının bir alt kümesini ele almak, anlamak ve onu da yalnızca tedavi edici sağlık hizmetleri / kısmı ile sınırlamak diğer bir anlatımla altı maddelik Lizbon Bildirgesi'ne indirgemek doğru olmaz.

Yukarıda özetlenen bilgilerden anlaşılacağı üzere; hasta haklarını soyutlayıcı, sınırlayıcı ve indirgeyici bir anlayış ile ele almak yanlıştır. Bu yanlışa düşülmesi halinde; hasta hakları bütünü algılanıp anlaşılamayacağı gibi, hasta haklarının insan hakları bütünü'nün bir parçası olduğu da algılanamaz/görülemez. Hasta hakları insan hakları bütünü'nün bir parçası olduğu gibi hasta haklarının çerçevesi de insan haklarıdır. Bu çerçeveyi sınırlamak, küçültmek ya da parçayı bütünden ayırmak yanlış olur., olayı anlamamak anlamına gelir.

III. HASTA HAKLARININ KAPSAMI

Hasta haklarını, tedavi hizmetleri ile sınırlandırma alışkanlık ve yanlışlığı

yıllardır sürüp gitmektedir. Nitekim, hekim görevleri ya da hasta haklarını düzenleyen en eski metinler olan, Hipokrat'ın "Hekim Antları"na bakıldığında, yalnızca tedavi edici hizmetlerden söz edildiği hemen fark edilmektedir.

Aynı şekilde, günümüzde hasta hakları ya da hekim görevleri denildiğinde; şu beş metin akla gelmektedir.

1. Hipokrat Andı,
2. Hasta Hakları Bildirgesi (Ekim 1981'de Lizbon / Portekiz'de kararlaştırıldığı için, Lizbon Bildirgesi olarak bilinir / anılır.
3. Mesleki Bağımlılık Yemini (İlk defa Eylül 1948'de Cenevre / İsviçre'de kaleme alınmış ve Ekim 1983'de Venedik / İtalya'da son şekli verilmiştir. Bu nedenle de Cenevre Bildirgesi olarak bilinir alınır).
4. Avrupa'da Hasta Haklarını Geliştirme Bildirgesi
5. Amerikan Hastaneler Birliği Hasta Hakları Listesi

Birçok kişi, hasta hakları ya da özelden hekim genelde ise sağlık çalışanlarının görevlerini bu bildirgelerle anar, algılar ve ifade eder. Dolayısı ile de, onların kafasında hasta hakları ve sağlık çalışanlarının görevleri bu metinlerle sınırlıdır. Oysa, tıpkı geleneksel antlarda olduğu gibi, bu bildirgeler kapsam olarak yalnızca tedavi hizmetlerini içeren, ilişki olarak ise yalnızca hasta hekim ilişkilerini gözeten metinlerdir.

Hasta hakları yalnızca tedavi edici hizmetlere indirgenir, onun da ötesinde, kapsamı da yalnızca hasta hakları / Lizbon Bildirgesi, yarım sayfadan oluşan şu altı maddeyi (özetle) içeren bir metindir.

1. Hekim seçme hakkı,
2. Özgür bir hekime muayene olma hakkı,
3. Aydınlatılmış onam hakkı,
4. Hasta sırlarını saklama görevi,
5. Saygın bir şekilde ölme hakkı,
6. Teselli edenini/telkinde bulunanı seçme hakkı.

Hasta haklarının bunlarla sınırlı olamayacağı tartışma götürmez. Bunlarla sınırlı olsa idi, üzerinde konuşulacak, yazı yazılacak, tartışılacak ya da geliştirilecek bir yanı da olmazdı. Bu bildirgede hekimin bireye ve topluma karşı olan sorumluluklarından, koruyucu hizmetlerden, hasta ile ilişkide olan diğer tarafların ilişkilerinden hiç söz edilmediği gibi, tedavi edici hizmetlerle ilgili olarak ayrıntılı bir düzenleme de yoktur.

Dünya Hekimler Birliği (World Medical Association) bildirge ve kararları bir bütünlüğü sahiptir, hepsinin birlikte ele alınması ve birlikte algılanması gerekir. Bu bildirgeler birlikte ve bir bütün halinde incelendiğinde, hasta hakları ve insan hakları kavramına bir bütünlük içinde yaklaşıldığı ve çeşitli bildirgelerle konunun bir çok yönünün işlenmiş/ açıklanmış olduğu görülür, anlaşılır. Aksine, konulara bir veya birkaç bildirge ve karar çerçevesinde bakılır veya bunlarla açıklama getirilmeye çalışılır ise, yukarıdaki yanlışa düşülür. Lizbon ve Cenevre Bildirgeleri yanında Ekim 1976 Sao Paulo / Brezilya'da kabul edilmiş Çevre Kirliliği Bildirgesi, Haziran 1964 Helsinki / Finlandiya'da kabul edilen ve daha sonra Ekim 1983'de Venedik / İtalya'da son şekli verilen Ulusal Kırsal Bölgede Tıbbi Bakım Bildirgesi, Ekim 1985 Brüksel / Belçika Sağlık Alanında Çalışanların Hakları ve Bireysel Özgürlükleri, Ekim 1963

New York / ABD'de benimsenen daha sonra Ekim 1983'de Venedik / İtalya'da son şekli verilen Ulusal Sistemler İçin Sağlık Bakım İlkeleri Bildirgesi örneklerine ek olarak, silahlı çatışma, işkence, mahkumlara sağlık hizmetleri, idam cezaları, spor hekimliği, organ nakli, aile planlaması ve daha nice konuda onlarca bildirme hakları ya da hekim görev ve sorumluluklarına çok sınırlı ve dar bir çerçevede yaklaşmadığı görülür / anlaşılır. Böyle olması da gerekir. Çünkü ne hasta hakları ne de sağlık çalışanlarının görev ve sorumlulukları hastane ortamına, sağlık personeli özellikle de hekim ve hemşirenin günlük işlerine / ilişkilerine indirgenemez.

Hasta hakları, yalnızca hastalık dönemi ve hastane ortamı ile çerçevelenemez / sınırlanamaz. Hasta haklarını yalnızca bu çerçeveye sıkıştırmak, dolayısı ile de yalnızca tedavi edici hizmetlerle ilişkilendirmek hem hasta / birey açısından hem de sağlık çalışanı sorumluluğu / görevleri açısından yanlıştır. Çünkü hasta hakları, sağlık hakları kümesinin bir alt kümesi olup, bireyin daha hamile kalmamış anne adayını ile başlar, fetus ile sürer ve toprağa gömülmesi ile bile devam eder gider. Sağlık çalışanının sorumluluğu ise, yalnızca bireyin hastalık dönemi ile sınırlı değil, bireyin tüm ömrüne onun da ötesinde tüm toplumun sağlığını iyileştirmeye yönelik olmak zorundadır. Özet bir anlatımla "hasta hakkı" terimi kelimenin mutlak anlamı ile yani kişiye tanı konulduktan sonraki dönemle, iyileştirici hizmetlerle sınırlanamaz.

Hasta hakları, yukarıda sözü edilen tüm tarafların ilişkileri yumağının bütününden ve bu tarafların her anlamdaki (sosyo ekonomik ve kültürel) ilişkilerinden soyutlanamaz. Diğer bir anlatımla, hasta hakları denildiğinde, hasta, sağlam ve sağlık çalışanı kavramları ile bağlı ve sınırlı olmaksızın, insanlar arası ve insan doğa ilişkilerinin tümü algılanmalı / anlaşılmalı ve gözetilmelidir.

IV. İNSAN HAKLARI SÜRECİ VE HASTA HAKLARI

Tıpkı Dünya Tabipler Birliği'nin bildirgeleri gibi insan hakları da bir bütündür. Bunları birbirinden soyutlamak ve tek tek ele almak yanlıştır. Bu bütünlük insan haklarının gelişim sürecinde net bir biçimde görülmektedir.

İnsan haklarının gelişimi ve günümüzdeki kapsam ve kavrama ulaşması uzun yıllar sürmüş ve üç aşamada cereyan etmiştir.

1 . Aşama: Bu aşamanın Yunan Site devletlerinde başlayan bazı gelişmelere kadar götüren yazarlar var ise de genellikle 1215 Magna Carta ile başladığı kabul edilir. Bu aşama, 17.18. yüzyılda cereyan eden İngiliz, Fransız ve Amerikan Devrimleri ile somutlaşan klasik kişi hak ve özgürlüklerinin gerçekleştiği aşamadır. Özetle, köleliğin reddedildiği ve yurttaşlığa geçişin sağladığı aşama olarak nitelenebilir. Kişinin dokunulmaz alanlarının tanımlanması, bunların devletçe korunması ve yine bunlara devletçe dokunulmaması bu dönemde yerleşen insan haklarıdır. Birey olma, yurttaş olma, özgür olma, yönetime katılma, siyasal haklar, güvenlik mülkiyet, vergi, yasa önünde eşitlik suç ve cezada yasallık bu dönemde gerçekleştirilen insan haklarının başlıcalarıdır.

Bu dönemin Başlıca Olay ve Gelişmeleri: 1215 Magna Carta Libertatum /İngiltere, krala karşı soyluların haklarını güvence altına alınması, mülkiyet hakkı ve özgürlük

1514 Tübingen Antlaşması Nürenberg'de oturan herkesin "namus, vücut ve hayatını ilgilendiren konularda yazılı olanlar dışında ceza verilemeyeceği antlaşması, suç ve cezaların yasallığı kuralının yerleşmesi,

Martin Luter ve Rönesans Hareketi; kilise ve din karşısında özgürleşme,

İngiltere İkinci Devrimi ve 1689 Bill Of Rights (İnsan Hakları Bildirgesi) Klasik kişi hak ve özgürlüklerini düzenleyen ilk yazılı metin.

1776 Virjinya Haklar Bildirgesi / ABD: Kişi hakları, siyasal haklar ve yönetime katılma ilkesinin yerleşmesi.

2.Aşama: On dokuzuncu yüzyılın başından itibaren ve özellikle Birinci Dünya Savaşına tepki ortamında gelişen haklar ve kavramlar dönemidir. Birleşmiş Milletler bu dönemde kurulmuş, insan haklarının uluslararası gözetimi ve uluslararası dayanışmanın temelleri bu dönemde atılmıştır. Bu dönemin bir diğer özelliği de kişisel hak ve özgürlüklerin geliştirilmesi yanında ve onlara ek olarak, sosyal devlet anlayışının geliştirilmiş olmasıdır. "SOSYAL ADALET", "SOSYAL REFAH" ve "SOSYAL GÜVENLİK" üçlüsü bu dönemde gündeme gelen ve yerleşen kavramlardır. Bu dizeden olmak üzere; sağlık, eğitim, çalışma yaşamı ile ilgili haklar ve kurallar bu dönemde devreye girmiştir. Özetle ikinci aşama, siyasal ve sosyal hakların geliştirildiği ve pekiştirildiği dönem olmuştur.

3.Aşama:1950'den günümüze dek süren dönemdir. Bu dönem, dünyanın insanlığın ortak malı ve hatta gelecek nesillerden emanet alınmış bir ortak mal olduğu bilincinin geliştiği ve yerleştiği dönemdir. Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Konsepti bu dönemle gelen en önemli kavramlarındandır. Bunun bir uzantısı olarak; barış içinde birlikte yaşama işbirliği, dayanışma, uluslararası eşitlik, dünya nimetlerini birlikte paylaşma, sosyal gelişme en çok kullanılan, tartışılan ve geliştirilen kavramlar olmuştur. Bu nedenle de bu dönemi uluslararası, dayanışma dönemi olarak adlandırmak yanlış olmaz. Bu dönemde, ayrıca sağlık, eğitim, çocuk, kadın hakları geliştirilmiş ve yaptırıma bağlanmaya başlanmıştır. Diğer bir anlatımla, bu haklar mutlaklıktan kurtularak, doğrudan uygulanabilen ve dava edilebilen haklar niteliğine kavuşmaya başlamıştır.

Bu dönemin başlıca olay ve gelişmeleri

Kasım 1950 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi,
Roma / İtalya Roma Antlaşması olarak bilinir.

Avrupa Sosyal Yasası (Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Avrupa İnsan Hakları Divanı Strazburg / Fransa Avrupa Bakanlar Komitesi)

BM Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi

BM Siyasal ve Yurttaşlık Hakları Sözleşmesi

/ 78 Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi (San Jose)

Afrika İnsan Hakları Sözleşmesi (Nairobi)

AGİK SÜRECİ ve bu sürece ilişkin sözleşmeler (1975 Helsinki Antlaşması, 1990 Paris Antlaşması)

Bu sürecin gelişiminden görüleceği üzere, özelde hasta hakları genelde ise sağlık hakları ve kavramları, insan haklarının gelişim sürecinin ikinci aşamasında devreye girmiş üçüncü aşamasında ise geliştirilip ayrıntılandırılmış olan haklardandır. Günümüzde, daha da ileriye giderek, mutlak haklar olmaktan çıkarılıp yargıya başvurulabilen / uygulamalı hakları haline getirilme çalışmaları sürmektedir. Özetle, gerek genelde insan haklarının gerekse özelde hasta haklarının gelişimi içerik olarak zenginleşme ve uygulamalı hakları haline dönüşme yönündedir. Önümüzdeki yıllarda tıpkı çocuk ve kadın hakları gibi hasta haklarının da önce uluslararası sözleşmelere peşinden de yerel yasalara bağlanması beklenmelidir.

V. HASTA HAKLARI VE SAĞLIK ÇALIŞANININ GÖREVLERİ

Hasta ve diğer taraflar bu arada da sağlık çalışanları arasındaki ilişkilerin erdemli olması yanında, kaçınılmaz olarak, Hasta Haklarını gözetilen ilişkiler de olması gerekir. Çünkü; bu ilişki biçiminde taraflardan birisi (sağlık çalışanı) güçlü &

egemen ve buyuran diğeri ise (hasta), zayıf ve buyurulandır. Buyuran ve buyurulan ilişkisinin olduğu her alanda hakların da olması gerekir. Öte yandan, hasta hakları kavramı ise, sağlık çalışanı görevlerini çağırıştırır. Çünkü; genel hukuk kuramında ya da hukuksal ilişki modelinde, ilişkinin her iki ucunda bulunan taraflar karşılıklı hak ve ödevlere sahiptir. Taraflardan birisi için hak olan, diğeri için görevdir. Yine bu kurama göre; haklar egemen olanın & buyuranın, buyurulana karşı görevlerinden hareketle belirlenir. Örneğin; devlet-birey ilişkisinde kişi hakları, devletin bireylere karşı ödev ve sorumluluklarından hareketle belirlenir. Aynı şekilde, hasta sağlık çalışanı ilişkisinde de hasta hakları, sağlık çalışanlarının hastalara karşı olan görev ve sorumluluklarından yola çıkılarak belirlenir. Diğer bir anlatımla, hasta haklarından söz etmek aynı zamanda sağlık çalışanlarının görevlerinden söz etmek demektir. Salt bu ikili arasındaki ilişki bağlamında, hasta hakları; sağlık çalışanlarının hastaya karşı olan görev ve sorumlulukları ile eş anlamlıdır. Bu yaklaşım hasta ile ilişki içinde olan diğer taraflar (aile, kurum, devlet, uluslararası platform) için de geçerlidir.

Sağlık çalışanları, Türkiye'nin en üst düzeyde eğitim görmüş kesimlerindedir ve bu yönleriyle ülkenin aydın insanlarıdır. Ancak; aydın olmak, yalnızca birtakım bilgilerle donanmış olmak demek değildir. Bilgilerle donanmış olmanın yanında onurun, adaletin, namusun, dürüstlüğün kısaca erdemın simgesi olmaktır. Eğitimli alanın özelliğı nedeniyle, böyle olmak zorundadır. Bunu yapabilen her kişi / sağlık çalışanı önce kendine, sonra diğer bireylere daha sonra da ulusuna karşı, insanlığa karşı görevlerini yerine getirmiş olur. Aksi ise, görev ihmalinden diğer bir anlatımla insan hakkı ihlalinden başka bir şey değildir.

İnsan haklarının ve onun bir parçası olan hasta haklarının gerçek güvencesi toplumun / ulusun bilincidir. Bu bağlamda, aydınının / sağlık çalışanının görevi ise:

- 1.İnsan ve hasta haklarını bilmek, bilincinde olmak,
- 2.Bireye & topluma bu bilinci taşımak,
- 3.Kendi egemenliğı alanındaki ve her anlamdaki insan haklarını bu arada da hasta haklarını ihlal etmemek,
- 4.Egemen çevrelere kendi haklarını ihlal ettirmemektir.

KAYNAKLAR

1. Akıllıoğlu T. : İnsan Hakları: "kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri, A.Ü.T.F. İnsan Hakları Merkezi Yayınları No: 17, İn.aj Yayıncılık, Ankara 1995
2. Algier L.: Hasta Haklarında Hemşirenin Sorumlulukları, Hemşirelikte Etik Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1995 s:45-51
3. Arda B., Pelin S.fi.: Tıbbi Etik: Tanım, İçeriğı, Yöntemi ve Başlıca Konuları, A.Ü.Tıp Fakültesi Mecmuası cilt:48 sayı:3 1995 s: 323-336
4. Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü, A.Ü.S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara 1982
5. Erdim A.: Hekimlik Etiğinin Tarihsel Kökenleri, A.Ü. Tıp Fakültesi Mecmuası, cilt:46 sayı: 4, Ankara 1993 s: 695-702
6. Gölcüklü F.: Avrupa "İnsan Haklarını ve Temel Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi" ve Uygulanması, Ankara Üniversitesi Basımevi 1990
7. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Alkım Yayıncılık, Ankara
8. Serim B.: Aydın Sorumluluğı, Cumhuriyet Gazetesi 2 Eylül1993s:2
9. Soyer A.: Tıbbi Yansıyan Yönleriyle İnsan Hakları, Hemşirelikte Etik

- Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1995 s:27-36
10. Örs Y.: Tıpta ve Hemşirelikte Antlar: Eleştirel Bir Değerlendirme, Hemşirelikte Etik Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Basımevi 1995 s: 15-26
 11. WMA: Handbook of Declarations 1985 (çeviri: Fidaner C, Fidaner H.)
Ankara Tabip Odası Yayınları no: 13, Fiahin Matbaası, Ankara
 12. WMA: Handbook of Declarations 1992